

KESİK BURUNLU (Πινότηρροσ) İMPARATOR II. JUSTİNİANOS VE TUNA BULGARLARI

The Slit-Nosed (Πινότηρροσ) Emperor Justinian II and Danubian Bulgars

Hüseyin UÇAR

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-3191-8768

ÖZET

II. Justinianos dönemleri, Bizans tarihi için olduğu kadar çevresindeki kavimlerin tarihi için de oldukça önem arz etmektedir. Zira II. Justinianos, iktidara geldikten sonra baskıcı bir politika izlemesi sebebiyle tahttan indirilip burnu kesilerek Kerson şehrine sürgüne gönderilmesinin ardından tekrar imparator olma hayallerinden vazgeçmemiş, bu uğurda önce Hazarlar'a ardından balkanlarda yükselen bir güç olan Tuna Bulgarları'na sığınmıştır. Tervel Han'dan Bizans tahtını tekrar ele geçirmek için yardım istemiştir. Tervel Han'da bu isteğe olumlu cevap vererek Bizans'taki imparatorluk çekişmelerine dahil olup etkisini artırma fırsatını kaçırmamıştır. Yeniden imparatorluk makamına oturan II. Justinianos, Bulgarların bu yardımını kısa süre içerisinde unutarak onlar üzerine sefere çıksa da mağlup olup geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak Kerson'da kendisine karşı başlayan isyanın giderek büyümesi sonucu, Bulgarlardan tekrar yardım istemiştir. Tervel Han, her ne kadar ona bir miktar asker gönderse de bu yardım fayda etmemiştir. Anlaşmalar ve savaşlarla geçen 26 yılın sonunda II. Justinianos'un maceralı hayatı 711'de son bulurken Bulgarlar onunla ilişkileri neticesinde ellerini güçlendirerek bölgedeki varlıklarını kuvvetlendirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Bulgarlar, Tuna Bulgarları, II. Justinianos, Tervel Han.

ABSTRACT

The periods of Justinian II, are very important for the history of the surrounding tribes as well as for Byzantine history. After he came to power, she was dethroned and exiled due to his oppressive policies. However, he did not give up on his dreams of becoming emperor. He first took refuge in the Khazars and then the Danube Bulgars, a rising power in the Balkans, and asked Tervel Khan for help to regain the throne. Tervel Khan responded positively to this demand and did not miss the opportunity to increase his influence by getting involved in Byzantine imperial struggles. Having regained the imperial office, Justinian soon forgot the help of the Bulgarians and attacked them, but was defeated and returned. However, as a result of the rebellion against him in Kherson, he again sought help from the Bulgarians. Although Tervel Khan sent soldiers to him, this aid was not helpful. After 26 years of agreements and wars, the adventurous life of Justinian II ended in 711, while the Bulgarians strengthened their presence in the region as a result of their relations with him.

Keywords: Byzantium, Bulgars, Danubian Bulgars, Justinian II, Tervel Khan.

1. GİRİŞ

II. Justinianos'un¹ ilk hükümdarlık devrinden önce, Sasani fetihleri, Balkanlara Slav yerleşimi ve Arapların yaptığı akınlar Bizans'ın odak noktasıydı. Ostrogorsky'nin "gerçek Bizans tarihinin başlangıcı" olarak gördüğü Herakleios (610-641) döneminde Sasaniler 612 yılında Antakya'yı, 614'te Kudüs'ü aldı ve buradaki kutsal emanetleri ve kutsal Haç'ı ele geçirdi. 615-620 yılları arasında ise Anadolu'nun büyük bir kısmını ve Mısır'ı aldılar. Herakleios'un Sasaniler'in bu istilalarına karşı 622 yılında kurduğu ordu beş yıl içerisinde Sasanileri geri püskürtmeyi başardı. Önce Karadeniz üzerinden Azerbaycan bölgesindeki Sasani ordularını yenilgiye uğrattı. 623 yılında ünlü Sasani komutan Şahrbaraz'ın ordusu mağlup edildi. 624'te ise Anadolu tekrar Bizans egemenliğinde girdi. 627'de bir kez daha Azerbaycan ve sonrasında Mezopotamya'ya girerek Sasanileri bertaraf etti. Sasani hükümdarı Hüsrev'in (590-628) 628 yılında ölmesinin ardından onun yerine geçen II. Kavad ve Herakleios arasında yapılan barış anlaşmasıyla Sasaniler, Mısır, Suriye, Anadolu ve Filistin'de ele geçirilen bütün yerleri Bizans'a vererek geri çekildiler (Lemerle, 1994; Gartwaite, 2011). Böylece Bizans İmparatorluğu en azından doğuda, Araplar gelene kadar bir süre nefes alma imkanı bulmuştu. Ancak Balkanlardaki durum gittikçe karışmaya başlamıştı.

¹ İlk hükümdarlık devri: 685-695, ikinci hükümdarlık devri 705-711.

6. yüzyılın ortalarında bölgede varlık göstermeye başlayan Avarlar'ın 626 yılındaki İstanbul kuşatmasında başarısızlığa uğraması itibarlarını sarsmış ve zayıflamaya başlamışlardı. Bu zayıflık ise uzun süredir baskılarını hissettiren Slavların kitleler halinde Balkanlara göç etmesine vesile oldu. Sayıları arttıkça Trakya ve Makedonya'ya kadar ilerlediler. Bunlar artık basit akınlar yapan değil yerleşme amaçlı gelen kütlediler. Makedonya, Selanik, Teselya, Orta Yunanistan ve Peloponnes onların yerleştikleri yerler arasındaydı (Lemerle, 1994; Kurat, 2019, Mangaltepe, 2006). Makedonya ve Trakya'nın bir kısmı da dahil olmak üzere Balkanlar'ın kuzeyindeki Latince konuşanlar yerlerini "Sklaβηνά"(Σκλαβηνά) adındaki bu topluluklara bıraktı (Oman, 2019). Slavların barışçıl bir şekilde gelmediği, bölgedeki şehirleri tahrip edip Bizans üzerine akınlarda bulunmalarından anlaşılabilir. Selanik başta olmak üzere bir çok balkan şehrine Slav saldırıları oldu. Bunlar daha önceki dönemde Kutrigurlar ve ardından Avarlarla beraber Bizans'ın balkanlardaki topraklarına da saldırmışlardı. Slavların yarattığı tahribat sonucunda Balkanlardaki şehirlerin bir çoğu kaybolmaya ve bu şehirlerdeki sosyal hayat değişmeye başlamıştı (Ahmetmeyoğlu, 2010; Gregory 2013; Stratos, 1980; Ostrogorsky, 2019). Son ciddi Slav yerleşimi Herakleios döneminde Sırp ve Hırvatların göçü oldu (Mango, 2020). Slavların balkanlardaki yerleşimi Bizans için rahatsızlık verici bir durumdu. Bizans tarafından çeşitli yöntemlerle kontrol altına alınmaya çalışılarda 680'lerde bölgede gücünü gösterecek olan Tuna Bulgar Devlet'i için muazzam bir demografik unsur oldular.

Doğu'daki Sasani tehlikesinin atlatılması üzerinden çok geçmemişti ki Bizans 7.yüzyılın ortalarında kendisi için oldukça yıkıcı sonuçlar doğuracak olan Arap ordularıyla uğraşmak zorunda kaldı. Hz. Ömer döneminde (634-644) 634 ve 635 yılında Suriye'deki Bizans ordularını yenen Araplar Basra ve Şam'a hakim oldu, 636'daki Yermük zaferi ile Bizans Suriye'yi kesin olarak kaybetti. 637 ve 641 yıllarında da Kudüs ve İskenderiye'yi aldılar (Brockelman, 2002; Lemerle, 1994). Anadoludaki başarılarını İstanbul'u alarak netleştirmek isteyen Araplar 674 yılında geniş bir donanma desteği ile beraber İstanbul'u kuşattılar ancak Bizans, İmparator IV.Konstantin (668-685) liderliğinde ve "Yunan Ateşi" sayesinde onları durdurmayı başardı (Gregory 2013). Ancak bu durum Bizans'ın büyük topraklar kaybetmesini engellemedi. 698'e kadar tüm Bizans Afrika Arapların eline geçmişti. Buranın da elden çıkmasıyla Bizans kendisini Anadolu, Ege kıyıları, Kırım ve Sicilya'nın küçük bir parçasıyla sınırlandırılmış bir şekilde buldu (Lemerle, 1994; Mango, 2020). IV. Konstantin'in Arap ordularını durdurmasıyla Bizans bir nevi çöküşten kurtulduysa da aynı başarı Balkanlar da sağlanamadı (Gregory 2013). Karadeniz'in kuzeyinden gelen Bulgarlar, Tuna boyundaki varlıklarını imparatora kabul ettirdiler.

Nikephoros'un, Organas'ın yeğeni ve Onogundurlar'ın reisi olduğunu belirttiği, Avar Kağanına isyan eden Kubrat'ın (Κούβρατος) ² Kafkasların kuzeyinde (Üren, 2020) Büyük Bulgar Devleti'ni (μεγάλη Βουλγαρία) kurması ve bölgedeki Bulgar halklarının temelini oluşturan Avrupa Hun bakiyelerini ve Ogur boylarının³ siyasi bir çatı altında toplanması Bizans için birkaç yıl sonra Tuna bölgesinde başlayacak olan uzun mücadelelerin nüvelerini oluşturdu. Kubrat Han'ın hakimiyetinde Bulgarlar hayli genişlemiş, Avrasya'daki pek çok kavmi içine alarak nüfuz kazanmıştır (Üren, 2020). Kubrat'ın Bizans ile ittifak kurması bir yandan Bizans'a Avarlar-Sasani ittifakına karşı yeni bir müttefik kazandırdı (Ahmetbeyoğlu, 2007) öte yandan Hazar tehlikesiyle uğraşan Han'ı olası bir Bizans tehdidini engellemesine vesile oldu ve onu bir nebze de olsa rahat ettirdi. 642-665 yılları arasında tarihlendirebileceğimiz Kubrat'ın ölümünün ardından devlet dağılma sürecine girdi ve Kubrat, geriye Bayan, Kotrag, Asparuh, Alzeco ve Kuber adlarında beş oğul bıraktı. Alzeco bir süre Avar arazisinde kaldıktan sonra İtalya'ya yerleşti (Üren, 2020). Bayan (Βαϊάνος), Hazarlar'a tabi olarak Macarlar ve Onogurların başında Kafkasya'daki yurtlarında kaldı (Kafesoğlu, 2010). Kuber, önce Avarlara daha sonra da Bizans'a sığınıp Selanik yakınlarına yerleşti (Karatay, 2001). Kotrag (Κότραγος), Don nehrini geçerek Bayan'ın karşısına yerleşti (Nikephoros, 1990). Asparuh (Ἀσπαρούχ) ise kendisine tabi kuvvetlerle Tuna'nın aşağı taraflarındaki bölgeye gelip Tuna Bulgar Devleti'ni kurmuş oldu (Karatay, 2020)⁴. İmparator IV. Constantin, Tuna bölgesine gelen ve kısa zamanda Slavları da bünyesine katıp güçlenen bu Bulgarlara karşı 680'de karadan ve denizden sefere çıktıysa da başarılı olamayıp onlarla anlaşma imzalamak zorunda kaldı (Ostrogorsky, 2019). 681 yılında imzalanan anlaşma ile Tuna Bulgar Devleti, Bizans tarafından resmen tanınmış olmakla kalmıyor, İstanbul'un yakınında çok geniş bir arazinin elden çıkıp düşmanın eline geçmesi

² Ὑπὸ δὲ αὐτὸν καιρὸν ἐπανεστῆ Κούβρατος ὁ ἀνεμιός Ὀργανα ὁ τῶν Οὐνογουδοῦρων κύριος τῶ τῶν Ἀβάρων χαγάνῳ." (Nikephoros 1990, 70)

³ Ahmetbeyoğlu, kaynaklardan hareketle Büyük Bulgarlar'ın etkin sahasını Azak Nehri'nin kuzeyindeki saha merkezli olarak Dnyeper, doğuda Don boyları, batıda Bug nehri olarak belirtir. Devleti'nin ortaya çıktığı yer ile ilgili olarak bkz: (Ahmetbeyoğlu, 2017: 11-12). Ayrıca Bkz: (Ahmetbeyoğlu, 2007:38-40)

⁴ Tuna bölgesine geliş Kağan Yusuf'un mektubunda "Bulgarlar'ı ülkelerinden kovup onların ülkelerini aldıktan sonra diğerlerinin kaçarak Runa adındaki nehri geçtiği ve günümüze kadar Runa nehrinde ve Kuştantiniya yakınlarında kaldığı" şeklinde geçer. Karatay- Duranlı, 201: 203; Kurat 2019, 110.

ile ileride Bizans'ın başına dert açacak olan olayları silsilesini de başlatmış oluyordu (Tekin, 1987; Karatay, 2020)⁵.

2. II. JUSTİNİANOS'UN İLK HAKİMİYET DEVRİ

IV. Constantin, 685 yılında dizanteri hastalığından ölünce yerine henüz daha 16 yaşındaki oğlu II. Justinianos geçti (Head, 1972). C. Oman'ın gözüpek, pervasız, duygusuz, bencil (Oman, 2019) şeklinde nitelediği genç imparator, Araplar, Bulgarlar ve Slavlardan oluşan sorunlarla karşı karşıyaydı (Vasiliyev, 1943). İmparatorla aynı yıl halifelik makamına oturan Abdülmelik ise babasından kalan mirası güçlükle elde etmek zorundaydı. Kendi ülkesindeki durumlara hakim olmak için Bizans ile bir anlaşma yaptı. Bu anlaşma iki tarafa da yarar sağlıyordu. Abdülmelik kendisine karşı yükselen muhalefeti susturup egemenliğini kesinleştirmek imkanı bulurken II. Justinianos ise arkasını bir nebze de olsa sağlama olarak Balkanlardaki karışıklıklara müdahale etme şansını elde etmişti (Brockelmann, 2002).

Bulgarlar hakkında Asparuh dönemi ile alakalı çok fazla bilgi olmasa da 680'deki Bizans karşılarındaki zaferlerinden sonra bölgedeki varlıklarını güçlendirip özellikle Slav kabileleri bünyesine katarak nüfuz elde ettikleri söylenebilir. Zira IV. Constantin ile yapılan savaşta yedi Slav kabilesini kendilerine bağlayıp bunlara Bizans ve Avar sınırlarını gözetleme görevi vermişlerdi⁶. Slav toprakları üzerine gelen ve burada hakimiyet kuran Bulgarlar, Bizans karşılarındaki sayıca az olmanın dezavantajını Slav kabilelerini yanlarına çekerek gidermeye çalışmışlardır. Ayrıca Slavların da askeri olarak gücünü Bizans karşılarında kanıtlamış bir Bulgar Devleti'nin bünyesine katılmaları kendilerini korumaya almaları anlamına geliyordu (Dvornik, 1956; Karatay, 2018). Böylece Bizans'ın yanbaşındaki Bulgar Devleti, Slav kitleleri ile beraber gücünü arttırmaya başlamıştı.

II. Justinianos'un Slavların Bulgar Devleti'nin etkisi altına girmesinden rahatsız olması kaçınılmazdır. Tahta geçişinden sonraki saldırgan politikasına 687 yılında Slavlara karşı sefere çıkarak başladı. Kaynaklardaki ifadelerle göre Bulgarlarla daha önce yapılan barışı bozarak (Nikephoros, 1990)⁷ Selanik'e doğru harekete geçti. Bu sefer için Anadolu'dan Trakya'ya geçirdiği suvari kuvvetleri ile yola çıkıp, kendilerine karşı direnen ufak bir Bulgar birliğini yendikten sonra Selanik'e ilerleyerek bir çok Slav kabilesini hem savaş hem de anlaşma yoluyla itaat altına almayı başardı (Theophanes, 1997; Nikephoros, 1990). İmparatorun Selanik'e ulaşmak için Slavlar tarafından korunan araziden savaşa savaşa geçmesi Selanik'e vardığında büyük bir savaş başarısı olarak kaydedilmiştir. Hatta Bulgarlara ve Slavlara karşı kazandığı başarıda, Selanik'in azizi St. Demetrios'un ona yardım etmesinin de etkili olduğu şeklindeki bilgiler (Vasiliyev, 1943) bu seferin ve zaferin Bizans imparatorunun düşüncesinde ne kadar önemli olduğunu gösterir mahiyettedir. İmparator bu zaferi şehre törenle girerek ve Aziz Demetrios kilisesi adına vergiden muaf bir tuzla bağışlayarak kutlamıştır (Ostrogorsky, 2019). Ancak II. Justinianos, zaferini geri dönüş yolunda karşılaştığı Bulgarlar karşılarında devam ettirememiştir. Dar bir geçitte Bulgarlar tarafından sıkıştırılan Bizans ordusunun büyük bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı ise yaralı halde savaştan kaçmak zorunda kalmıştır (Theophanes, 1997).

İmparator, dönüşte her ne kadar başarısızlığa uğrasa da ülkesine elinde çok sayıdaki Slav esirle dönmeyi başarmıştır. Kaynaklarda sayıları 30.000 bin olarak verilen bu Slavlar Anadoluya nakledilerek Opsikion (Οψικίου) themasına yerleştirildiler (Nikephoros, 1990; Theophanes, 1997; Head, 1972).⁸ Bu durum Bizans ordusunun sayısını arttırmakla kalmayıp aynı zamanda düşman saldırıları ile tahrip olmuş bölgenin iktisadi olarak kalkınmasında işe yarayacaktı (Ostrogorsky, 2019).

Slav ve Bulgarlara karşı kazanılan bu geçici galibiyetle II. Justinianos en azından balkanlarda rahat bir nefes alma imkanı bulmuş olmalı ki ülke içinde çeşitli değişikliklere gitti ve Araplara karşı tekrar harekete geçti. Öncelikle son derece dindar bir adam olan imparator 692 yılında topladığı Trullo konsülü ile kilise, ruhban sınıfı ve sıradan insanların günlük yaşamına yönelik kararlar aldırdı ve o döneme kadar Hz. İsa figürünü paralarda kullanmaya çekinen imparatorların aksine paranın bir yüzüne Hz. İsa'nın diğer yüzüne de kendisinin figürlerini koydurdu (Gregory, 2013). Ülke içerisinde halktan sert tutumlarla alınan vergilerle masraflı imar faaliyetlerine girişmesi ise onun ilk hakimiyetinin sonunu getiren olayların başlangıcı oldu. 692'de Araplar karşılarında alınan yenilgi ve Arapların bazı Bizans bölgelerini yerle bir etmesi devleti mali açıdan büyük bir sıkıntıya sokmuştu. II. Justinianos bu tüm faaliyetleri için görevlendirdiği memurlar vasıtasıyla halk üzerinde

⁵ Theophanes ve Nikephoros'un ifadelerine göre anlaşmanın ardından imparator yıllık haraç ödemeyi de kabul etmiştir. Theophanes, 1997: 499; "τῷ βασιλεῖ δὲ ἀνάγκη ἦν ταῦτα ὀρῶντι ἐπὶ τελέσμασι πρὸς αὐτοὺς σπένδεσθαι". Nikephoros, 1990: 90; Ayrıca Bkz. Ricci, 2015:56

⁶ "κρατοῦσι δὲ καὶ τῶν [ἐγγιζόντων] παρῶν κλημένων Σκλαβηνῶν ἐθνῶν, καὶ οὐδὲ μὲν τὰ πρὸς Ἀβάρους πλησιάζοντα φρουρεῖν, οὐδὲ δὲ τὰ πρὸς Ῥωμαίους ἐγγιζόντα τηρεῖν ἐπιτάττουσιν." Nikephoros, 1990: 90; Theophanes, Bizans sınırlarını gözetleme görevinin Sever adlı kabileye verildiğini bildirir. Theophanes, 1997: 499; Karatay, 2018: 174.

⁷ "μεθ' ὧν λύει καὶ τὴν πρὸς τοὺς Βουλγάρους γενομένην εἰρήνην."

⁸ "τριάκοντα χιλιάδας λαόν". Nikephoros, 1990: 92.

baskı uygulayarak para toplamaya başlamıştı. Ayrıca Aristokrat karşıtı bir politika izlemesi ve Araplara karşı alınan mağlubiyetin faturasını askerlere kesip onları tutuklatmaya başlaması aristokratların ve askerlerin ona karşı cephe almasına sebep olmuştu (Ostrogorsky, 2019; Oman, 2019). Sonuç olarak çıkan bir ayaklanma ile II. Justinianos tahttan indirilerek burnu kesildi ve Kerson'a sürgün edildi (Nikephoros, 1990; Theophanes, 1997)⁹. Yeni imparator Hellas teması generali Leontios (695-698) olmuştu.

3. SÜRGÜN VE İKİNCİ HAKİMİYET DEVRİ

Devrik imparatorun Kherson'a sürgün edilmesi onu hakimiyeti tekrar ele geçirmek düşüncesinden alıkoymadı. Bu konuda sık sık planlar yaptı ve bu planlarını açıkça söylemekten çekinmedi. Bu yüzden Kerson halkı, onun bu planları nedeniyle kendilerinin tehlikeye düşeceğinden endişe ettikleri için onu öldürmeyi veya yakalayıp II. Tiberios'a¹⁰ teslim etmeyi tasarlıyorlardı (Nikephoros, 1990; Theophanes, 1997). Justinianos bunu duyunca derhal şehirden kaçıp Kırım yarımadasının güneybatısındaki Doros (Δορος) kentine geldi. Buradan Hazar kağanına haber gönderip yanına gelmek için izin istedi ve Kağan'ın olumlu cevabı üzerine onun huzuruna çıktı (Nikephoros, 1990; Theophanes, 1997; Abu'l-Farac, 1999). Burada kağanla iyi ilişkiler kurdu ve onun kızıyla evlendi. Bu evliliğin ardından Justinianos ve vaftiz olduktan sonra Theodora ismini alan eşi Kağan'ın icazetiyle Kırım sahilindeki Phanagoria şehrine yerleştiler Abu'l-Farac, 1999; Nikephoros, 1990; Theophanes, 1997). Ancak imparator II. Tiberios, Justinianos'un bu hareketlerini haber alınca Hazar Kağanına defaatle elçiler gönderip para ve hediyeler vaad ederek Justinios'un canlı veya ölü kendisine teslim edilmesini istedi. Kağan, Bizans ile devam eden iyi ilişkileri gölgelemek istemediğinden dolayı bu isteği kabul etti ve Justinianos'u yakalamak üzerine planlar yapmaya başladı. Kağanın planları, bir kölesi tarafından Theodora'ya bildirilince, O da Justinianos'a haber verdi (Nikephoros, 1990; Theophanes, 1997; Ostrogorsky, 2019). Böylece Justinianos karısını Hazar ülkesine, babasının yanına göndererek şehirden ayrılarak Phanagoria yakınlarındaki bir liman olan Tomis'e, oradan da Symbolon denilen yere gelerek güvendiği adamlarıyla beraber önce Nekropela'ya, ardından da Tuna nehrine geldi (Nikephoros, 1990; Theophanes, 1997; Head, 1972).

Justinianos'un bu kaşışının gerçekleştiği 705 yılında Tuna Bulgarları'nın başında, babası Asparuh'un 701-702 civarında ölmesi üzerine başa geçen Tervel (Τέρβελις) Han vardı (Karatay, 2018; Tekin 1987). Justinianos, beraberindeki arkadaşlarından biri olan Stephen'ı Tervel'in yanına yollayarak çeşitli hediyeler verdi ve Bizans tahtını tekrar ele geçirmek için ondan yardım istedi. Buna ek olarak kendi kızıyla onu evlendirme vaadinde de bulundu (Nikephoros, 1990; Theophanes, 1997)¹¹. Slavları itaat altına alıp, gücünü Bizans'a kabul ettirerek Balkanlar'da gittikçe güçlenen Bulgar Devleti için bu elbette ki çok büyük bir fırsattı. Tervel'de bu fırsatı geri tepmeyerek onunla görüştüktan sonra teklifi derhal kabul etti ve hakimiyeti altındaki Bulgarlar ve Slavlar'dan oluşan "sayısız kalabalık" askerlerini silahlandırıp Justinianos'u da beraberine alarak muhtemelen 705 yılı Ağustos ayında İstanbul surları önüne geldi (Nikephoros, 1990; Theophanes, 1997; Feher, 1984; Stratos, 1980). Blachernai duvarlarının arkasında ordugah kurup üç gün boyunca kendisini imparator olarak kabul etmeleri için şehir halkıyla müzakere ettiyse de bir sonuç alamadı. Daha sonra birkaç arkadaşı ile beraber Edirnekapı yakınlarındaki bir su kemerinden şehre girmeyi başardı ve çok geçmeden tüm şehri ele geçirdi (Nikephoros, 1990; Theophanes, 1997; Head, 1972).

705 yılında ikinci hükümdarlığına başlayan Kesik burunlu (Πινότης) imparator II. Justinianos, ilk iş olarak Tiberios ve Leontios'u demir zincirlere vurup halka teşhir ettirdikten sonra kafalarını kesmek suretiyle idam ettirdi. Leontios'un tüm subayları ve ona taç giydiren patrik Kallinikos'ta bu cezalandırmadan kaçamadı (Ostrogorsky, 2019; Oman, 2019). Gerçekten de kaynakların bu cezalandırmalar ve işkenceler hakkında verdikleri bilgiler, II. Justinianos'un içinde ne kadar büyük bir intikam hırsı olduğunu gösterir niteliktedir.

Henüz şehrin dışında bekleyen Tervel ve ordusuna gelince; II. Justinianos, hakimiyetini tesis ettikten sonra ona haber göndererek yanına davet etti. Çeşitli ihsanlarda bulunduktan sonra İmparatorluk harmanisi giydirip *caesar* ünvanı tevci etti ve yanına oturtup halkın ona saygı göstermesini istedi. Bir çok hediye verdikten sonra

⁹ "Λεόντιον δὲ χειρωσάμενος τρίτον ἔτος ἐν τῇ βασιλείᾳ διάγοντα τῆ ρίνα αὐτοῦ ἐξέτεμε..." Nikephoros, 1990: 100).

¹⁰ Leontios, 697 yılında Kartaca'yı Araplardan kurtarmak için gönderdiği filo başarısız olunca donanmada çıkan isyan neticesinde tahttan indirilmiş ve yerine Kbyraioton teması generali Apsimaros, II. Tiberios (698-705) adıyla tahta çıkmıştır.

¹¹ A. N. Stratos'a göre bu noktada evlilik için bahsedilen Justinianos'un kızının kim olduğu sorunu ortaya çıkıyor. Birkaç ay önce evlendiği Theodora'dan olmayacağına göre Justinianos'un ikinci defa evlendiği sonucuna varılabilir. Sadece bir kaynak Eudocia isminde bir kadından bahsediyor ancak herhangi bir çocuğu olup olmadığı konusunda bilgi vermiyor. Justinianos Theodora'dan önce bir evlilik yapmışsa tahttan indirilmeden önce ölmüş ve Kutsal Havariler kilisesine imparatoriçe olarak gömülmüş olması gerekir. Bu hespla bahsedilen kız 14 ila 20 arası bir yaşta olmalıdır. (Stratos, 1980: 110); Dolayısıyla Justinianos, Tervel'in yardımlarını almak için elini güçlendirmek adına sözde kızı ile alakalı bir evlilikten bahsetmiş olabilir. İğinc bir şekilde döneme alakalı yegane kaynaklarımız olan Theophanes ve Nikephoros'ta da bu konu hakkında ve bu evliliğin gerçekleşip gerçekleşmediği hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Sadece (τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα εἰς γυναῖκα) "kendi kızıyla evlendirme" den bahsederler. (Nikephoros, 1990: 102; Theophanes, 1997: 521).

da barış içerisinde evine gönderdi (Nikephoros, 1990; Theophanes, 1997)¹². Tervel'e verilen bu unvan, eski önemini kaybetmiş olmakla beraber imparatorun sonra Bizans'ın en büyük şeref ünvanı idi ve ilk defa yabancı birine veriliyordu (Ostrogorsky, 2019)¹³. Kendi yardımı sayesinde tekrar tahtına kavuşan imparator tarafından Tervel'e gösterilen bu ilgi ve bahşedilen saygınlıklar Bulgarların hem komşuları, hemde onları barbar diye niteleyip aşağılayan imparatorluk nazarında prestijlerinin artmasına vesile oldu (Petkova, 1963). Böylece Bulgar Han'ı Tervel, aldığı ünvanın, kendisine gösterilen saygının ve bir imparatorun Bizans tahtına çıkmasına doğrudan yardım etmiş olmanın getirdiği saygınlık ile ülkesine döndü. Ancak iki taraf arasındaki bu olumlu havanın bozulması uzun sürmeyecekti.

II. Justinianos ikinci defa tahta çıkışının akabinde, yukarıda da bahsettiğimiz gibi onu ilk seferinde tahttan indirilenlerden intikamını aldıktan sonra Hazar ülkesinde bulunan karısını aldırarak üzere bir filo gönderdi ve uzaktayken ona bir oğul doğuran Theodora ve oğlu İstanbul'a getirildi ve oğluna Tiberios adını vererek müşterek imparatorluğa yükseltti (Dunlop 2008; Abu'l-Farac, 1999; Özcan, 2019; Ostrogorsky, 2019). Kendisine muhalif olan kesimi bertaraf etmekle geçen 3 yılın ardından 708 tarihine gelindiğinde İmparatorun değişken tabiatı bir kez daha kendisini gösterdi ve kaynakların ifadesine göre "Bulgarlarla daha önce yapılan barışı bozarak", Tervel ve Bulgarlarına karşı harekete geçti. Karadan ve denizden sevk ettiği büyük bir orduyla karadeniz kıyısındaki Anchialos (Άγκιάλω- Pomorie) şehrine geldi (Nikephoros, 1990; Theophanes, 1997; Karatay, 2018). II. Justinianos'un bu seferle Tervel'in imparatorluk üzerindeki baskısını kırmayı ve Bulgaristan'ı istila etmeyi amaçladığını düşünebiliriz (Ahmetbeyoğlu, 1991). Fakat bölgeye geldiği zaman Bizans ordusunun aldığı vaziyet onun askeri olarak ne kadar yetersiz olduğunu gösterir mahiyettedir. Bizans askerleri, Theophanes'in ifadelerine göre herhangi bir korunma olmadan ve hiçbirşeyden şüphe duymadan ovaya "koyun gibi" dağılmıştı. Dağlardaki Bulgar gözcüler ise düşman ordusunun bu düzensizliğini görür görmez derhal toparlanıp aniden saldırdılar ve bir çoğunu öldürüp bir o kadarını da esir aldılar. Ayrıca atlara ve silahlara da ganimet olarak el koydular. Bu durumu gören imparator diğer kurtulanlarla beraber bir kaleye sığındı. Burada üç gün boyunca Bulgarların kuşatması altında kaldıktan sonra, gece vakti kaçıp gemiyle İstanbul'a döndü (Theophanes, 1997; Nikephoros, 1990). Diğer yandan Tervel de bu zaferin ardından Bizans'a karşı herhangi bir harekette bulunmadı.¹⁴

Başkente gelen İmparatorun içeride düzeni sağlama ve Balkanlarda hakimiyet kurma düşünceleri doğuya dikkatini verememesine sebep olmuştu. Dolayısı ile Araplar 709, 710 ve 711 yıllarında Anadolu'ya girerek neredeyse hiçbir mukavemetle karşılaşmadan bölgeye hakim oldular. Özellikle 709 seferiyle Kapadokya bölgesindeki Tyana şehrini ele geçirdiler (Ostrogorsky, 2019). II. Justinianos'un aklında ise hala ilk tahttan indirilişi ve sürgün günlerinde yaşadıklarının intikamını almak vardı. Kendisi aleyhinde bir tutum takınan Ravenna şehrine bir ordu göndererek halkının çoğunu öldürdü ve şehri yağmaladı. Ardından sıra sürgün yeri Kerson'a geldi. 711 yılında burasının halkını cezalandırmak için bir donanma gönderdi. Donanmanın liderliğine tayin ettiği Stephen Asmiktos'un faaliyetlerini yetersiz bulmuş olacak ki onun geri dönmelerini emredip başka bir donanma daha gönderdi ve tüm halkın öldürülmesini emretti (Nikephoros, 1990; Theophanes, 1997). Kerson halkı buna karşın Hazar kağanından yardım istedi ve Kağan bunu kabul etti. Ayrıca şehirde II. Justinianos'a karşı bir isyan başlamıştı ve isyanın liderliğini de Ermeni Bardanes eline aldı. Çok geçmeden imparatorun gönderdiği ordu da isyancıların saflarına katıldı ve Bardanes Filippikos (711-713) adıyla imparator ilan edilirdi (Özcan, 2019; Goldn, 2006; Ostrogorsky, 2019). Bu noktada II. Justinianos tekrar alışıl gelmiş taktiğine başvurdu ve Tuna Bulgar Han'ı Tervel'den yardım istedi. Tervel, ilginç bir şekilde bu isteği kabul ederek, daha önce yaptıkları anlaşmayı rafa kaldırıp kendisine karşı sefer düzenleyen İmparatorun emrine üç bin asker verdi. II. Justinianos bu askerlere Damatyr'ste (Δαματρύς-Samandıra) kamp kurmalarını emretti. Ancak isyancıların donanması çoktan İstanbul'a gelmişti. Yeni imparator Bardanes bir grup askerini

¹² τὸν δὲ Βουλγάρων ἄρχοντα Τέρβελιν ἔξω τείχους Βλαχερνῶν σκινοῦμενον πρὸς αὐτὸν γλανίδα τε περιβάλλει βασιλικὴν καὶ Καίσαρα ἀναγορεύει, καὶ συμπάρεδρον ποισάμενος προσκυνεῖσθαι σὺν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκέλευε, καὶ πλείστα παρασχόμενος δῶρα πρὸς τὰ ἑαυτοῦ ἐξέτεμπε. (Nikephoros, 1990: 102-104; Theophanes, 1997: 522); Tervel'in ceasar ünvanı alması, Bulgarların Bizans'a bağlandığı ve Tervel'i imparatorun sonraki makama oturttukları yönünde görüşlere neden olmuştur. (Karatay, 2018: 178); İmparatorluk ve Bulgarların yakınlaşmasının sonucunun sadece ünvan ve çeşitli hediyeler verilmesinden ibaret olmadığı yönünde bilgiler de vardır. Zlatarsky, Balkan sıradağları yakınlarındaki bir bölgenin İmparator tarafından Bulgarlara verildiği yönünde bilgiler vermesine karşın Fin böyle bir olayın kanıtı olmadığı görüşündedir. Bkz: (Karatay, 2018: 178; Ahmetbeyoğlu, 1991: 565).

¹³ Caesar Ünvanı hakkında bkz: (Kazhdan, 1991: 363); V. Vachovka, Caesar ünvanının Tervel'e fahri olarak değil resmi olarak verildiğini, dolayısı ile Justinianos'un bu ünvanı vererek Tervel'e taht için iddiada bulunma hakkı da verdiğini fark edip, Bulgarlarla barışı bozarak, derhal İstanbul'a getirttiği oğlunu kendisi ile beraber ortak imparator ilan edip tahtı sağlama aldığını belirtir. (Vachovka, 2008: 345-346).

¹⁴ O. Karatay, Madara kaya kabartmalarındaki "Bulgarların... ve Tervel'e geldi. Selanik bölgesindeki amcalarım kesik burunlu imparatora güvenmediler ve Kisinas'a döndüler... onunki...antlaşma ile hükümdar Tervel imparatora beş bin...verdi... imparator benimle iyi kazandı." İfadelerine dayanarak Tervel'in bazı tavizler verdiği bir anlaşma yapıldığı ve Bizans'a karşı rahat bir galibiyet olsa da Bulgar Han'ının kısıtlı askeri gücünün ve Bizans ülkesine yönelik herhangi bir askeri hareketin pahalılığının farkında olduğunu belirtiyor. (Karatay, 2008: 143). Ayrıca bkz: (Ahmetbeyoğlu, 1994: 40)

Justinianos'u yakalamakla görevlendirdi. Bunlar Justinianos'un beraberindeki Bulgar ordusuna güvende olacaklarına dair teminat verdiler ve II. Justinianos'u ele geçirip kafasını kestiler (7 Kasım 711). Ayrıca oğlu küçük Tiberios'u da yakalayıp öldürdüler (Nikephoros, 1990; Theophanes, 1997; Kazhdan, 191; Oman, 2019). Böylece 6 yıl süren II. Justinianos'un ikinci hakimiyet devri son buldu.

4. SONUÇ

II. Justinianos hırslı ve acımasız kişiliğiyle Bizans tarihinde dikkat çeken imparatorlar arasındadır. Ancak bu kişiliği onun hem tahtı kaybetmesine hemde geri kazanmasına vesile oldu. 695 yılında tahttan indirildikten sonra Kerson'da yaptığı planlar ayyuka çıkınca Hazarlar ile kurduğu kısa süreli ilişki onun işine yaramadı. Dolayısı ile kendisine yardım edebilecek tek güç olarak Tuna Bulgarları vardı. Zaten daha önce onlarla bir defa karşılaşmış ve canını zor kurtarmıştı. Dolayısı ile onların askeri gücünü ve kendisine yardım edebilme potansiyellerini görmüştü. Ayrıca Bulgarların da, Bizans gibi büyük bir devletin taht mücadelesine karışıp daha etkin bir konuma gelme fırsatını kaçırmayarak isabetli bir adım attığını görürüz. Bu ikili ilişki II. Justinianos'un tekrar tahta çıkmasıyla ve Tervel Han'ın caesar ünvanı almasıyla sonuçlandı. Ancak imparator, çok geçmeden Bulgarlar ile estirdiği olumlu havaya son verip onlara karşı askeri bir sefer düzenleyerek kendince stratejik bir adım atmış oldu. Zira zaten askeri olarak güçlü bir Bulgar devleti, Bizans desteğiyle daha da güçlü bir konuma gelebilirdi. Sonuçta II. Justinianos amacına ulaşmış ve tahta çıkmıştı. Ancak Bulgarların tekrar galip gelmesiyle imparator için işler pek iyi gitmedi. Kerson'da kendisine karşı başlayan isyanın giderek büyümesi tahtını sallantıya soktu. Bu isyana Hazar Devleti'nin de destek vermesiyle II. Justinianos'un Tuna Bulgarlarına başvurması kaçınılmazdı. Tervel Han eline geçen bu fırsatı da değerlendirip ona yine yardım etse de bir faydası olmadı.

Bulgarlar açısından baktığımız zaman en yakınındaki düşmanlarının iç siyasetinden faydalanmamak onlardan beklenemezdi. Bulgar Devleti'nin kurulmasının üzerinden çok geçmeden iki defa Bizans'a karşı galibet alarak askeri üstünlüklerini kanıtlamışlardı ve bu üstünlüğü daha da ileri seviyeye taşımak istiyorlardı. Öte yandan II. Justinianos'un tehlikeye düştüğü iki seferde de onların yardımını istemesi Bulgarların büyük ölçüde prestijlerini arttırdı ve onları adeta Bizans için aranılan bir müttefik konumuna getirdi. Zira II. Justinianos'un ölümünden altı yıl sonra İstanbul'un Araplar tarafından kuşatılması sırasında yardımı istenenler yine Tuna Bulgarları olmuş ve bu kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanmasına büyük katkı sağlamışlardır.

KAYNAKÇA

- Ahmetbeyoğlu A. 1991, "Tervel Han (702-718)", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğluna Armağan*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 563-568.
- Ahmetbeyoğlu A. 1994 "Madara kaya kabartması ve kitabeleri", *Tarih Dergisi*, 35, 35-54.
- Ahmetbeyoğlu A. 2007 "Büyük Bulgar Devleti'nin Kuruluşu", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 13, 35-42.
- Ahmetbeyoğlu A. 2010 "Bulgarları Oluşturan Boylardan Kutrigurlar ve Utigurlar", *Tarih Dergisi*, 51, 1-19.
- Ahmetbeyoğlu A. 2017 "Bulgarların Oluşumu ve Bulgar Devletlerinin Kuruluşunda Onogurların Yeri Meselesi" *Tarih Dergisi*, 65, 1-18.
- Brockelmann C. 2002 *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, (Çev. Neşet Çağatay), 2. Baskı, TTK, Ankara.
- Dunlop, D. M. 2008 *Hazar Yahudi Tarihi*, (Çev. Zahide Ay), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Dvornik, F. 1956, *The Slavs Their Early History And Civilization*, American Academy of Arts and Sciences, Boston.
- Feher, G. 1984 *Bulgar Türkleri Tarihi*, Ankara.
- Gartwaite, G R. 2011 *İran Tarihi*, (Çev. Fethi Aytuna), İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Ricci G. A. 2015 "Nomads in Late Antiquity: Gazing on Rome From The Steppe: Attila to Asparuch (70-680 C.E.), A Dissertation of Doctor of Philosophy, Princeton University, The Department of History, New Jersey.
- Golden, P. B. 2006 *Hazar Çalışmaları*, (Çev. Egemen Çağrı Mızrak), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Gregory Abu'l Farac (Bar Habreus). 1999 *Abu'l-Farac Tarihi*, C. I, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK, Ankara.
- Gregory, T. E. 2013 *Bizans Tarihi*, (Çev. Esra Erment), YKY, İstanbul.
- Head, C. 1972 *Justinian II of Byzantium*, The University of Wisconsin Press, Wisconsin.

- Mangaltepe, İ. 2006, “Avar Tarihinin En Önemli Savaşı: 626 İstanbul Kuşatması” *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 10, 1-24.
- Kafesoğlu, İ. 2011, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, 33. Basım, İstanbul.
- Karatay, O. 2001, “Kuber Han’ın Göçü ve Türk İsimli Sırp Kralları”, *Bilig*, 18, 27-47.
- Karatay, O.-Duranlı, M. 2013, “Hazar Kağanı Yusuf’un Endülüs’e Mektubu”, *Bilig*, 64, 199-230.
- Karatay, O. 2020, “Tuna Bulgarları”, *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, (Ed. Osman Karatay-Serkan Acar), Kronik Yayınları, İstanbul. 257-277.
- Karatay, O. *Bulgarlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Kazhdan, A. P. 1991, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, V. 1, Oxford University Press, New York.
- Kurat, A. N. 2019, *IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, TTK, Ankara.
- Lemerle, P. 1994, *Bizans Tarihi*, (Çev. Galip Üstün), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mango, C. 2020, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, (Çev. Gül Çağlalı Güven), YKY, 5. Baskı, İstanbul.
- Nikephoros, 1990, *Short History*, Text, Translation and Commentary: Cyril Mango, Dumbarton Oaks, Washington.
- Oman, C.W.C. 2019, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Ekin Duru), Say Yayınları, İstanbul 2019.
- Ostrogorsky, G. 2019, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), 10. Baskı, TTK, Ankara.
- Özcan, A. T. 2019, *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya*, Kronik Yayınları, İstanbul.
- Petkova, G.C. 1963, “Bulgarians and Byzantium during the First Decades after the Foundation of the Bulgarian State”, *Byzantinoslavica*, XXIV, Prague, 41-54.
- Stratos, A. N. 1980, *Byzantium in The Seventh Century Volume V Justinian II, Leontius and Tiberus 685-711*, Adolf M Hakkert Publisher, Amsterdam.
- Tekin, T. 1987, *Tuna Bulgarları*, TDK, Ankara.
- Theophanes, 1997, *The Chronicle of Theophanes Confessor*, Cyril Mango & Roger Scott, Clarendon Press, Oxford.
- Üren, U. 2020, “Büyük Bulgar Devleti”, *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, (Ed. Osman Karatay- Serkan Acar), Kronik Kitap, İstanbul, 237-257.
- Vachovka, V. 2008, “Danube Bulgaria and Khazaria As Parts of The Byzantine Oikoumene”, *The Other Europe in the Middle Ages Avars, Bulgars, Khazars, and Cumans*, Leiden-Boston, 339-362.
- Vasiliyev, A. 1943, “An Edict of the Emperor Justinian II, September 688”, *A Journal of Mediaeval Studies*, V. XVIII, N.1, January, s. 1-13.